

Prof. dr hab. Jan Świąch
Instytut Etologii i Antropologii Kulturowej
Uniwersytet Jagielloński

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani Anny Kubisztal
Antropologia portugalska – historia i współczesność.
Studium wybranych tekstów, narracji i dialogów

Prezentacja dyscyplin naukowych etnologii, antropologii kulturowej jako dorobku jednego kraju, jest zadaniem niezwykle trudnym. Jak wspomina Zbigniew Jasiewicz we wstępie do swojej książki *Początki polskiej etnologii i antropologii kulturowej/od końca XVIII wieku do roku 1919/*, Poznań 2011: „Trudności w realizacji tak sformułowanego zadania wynikają m. in. z: 1. historycznie zmiennych koncepcji wymienionych dziedzin wiedzy, dzisiaj określanych mianem dyscyplin naukowych, oraz ich klasyfikacji, a także umowności w wyznaczaniu czasu przemian „zainteresowań” lub „wiedzy” w „badania naukowe” i tworzeniu przez nie oddzielnej gałęzi nauki; 2. szczegółowego charakteru etnologii/antropologii kulturowej, wymagającego zwrócenia uwagi na zmienny w czasie przedmiot i problematykę badań, w różny sposób formułowane jej cele poznawcze i społeczne, odmienne związki z innymi etnologiami/antropologiami narodowymi i antropologią światową oraz poddanie jej oddziaływaniu warunków politycznych, gospodarczych i społecznych kraju, w którym jest uprawiana.”.

Takiego właśnie zadania podjęła się Anna Kubisztal w przedstawionej do recenzji dysertacji. Praca liczy 298 stron, opatrzona jest 55. międzytekstowymi ilustracjami, słownikiem antropologów portugalskich i w Portugalii – 42 biogramy oraz bibliografią liczącą 232. pozycje.

W prowadzonych rozważaniach Doktorantka przyjęła chronologiczny perspektywę, umożliwiającą zdefiniowanie fenomenu antropologii portugalskiej, poczynając od początków profesjonalizacji dyscypliny w połowie XIX wieku do czasów współczesnych. Podstawą analizy stały się wyselekcjonowane prace czołowych portugalskich antropologów, pochodzące z różnych okresów. Prowadzona analiza tekstów oparta jest na doświadczeniach wypracowanych przez antropologów refleksyjnych m.in.: Clifforda Geertza, Jamesa Clifforda, Mary – Louise Pratt, a także polskich antropologów – Marcina Brockiego oraz Waldemara Kuligowskiego. W opracowaniu nieznanych tekstów wykorzystano pojęcie kręgu

hermeneutycznego, zaproponowanego przez Martina Heideggera. Podkreślono też, że praca jest pierwszym szerokim studium poświęconym antropologii portugalskiej, dokonany przez polskiego badacza, zastrzegając jednocześnie subiektywność w wyborze problematyki, będącej aspektem osobistego doświadczenia, poznawania i badania specyficznego „terenu”.

Bazę materiałową dysertacji stanowi portugalska literatura przedmiotu oraz wywiady z czołowymi portugalskimi antropologami, prowadzonymi w trakcie ponad rocznego pobytu Doktorantki w Lizbonie, Villa Realu, Setúbalu i Mirandzie do Douro.

Opowieść jaką proponuje nam mgr Anna Kubisztal rozpoczyna się od osobistych refleksji i pierwszych wrażeń z odkrywania zupełnie nieznannej rzeczywistości kulturowej jaką była dla Niej Portugalia. Owo odkrywanie, próby zrozumienia i w końcu zauroczenie niezwykłością kulturową dokonuje się w małym miasteczku Mirandzie do Douro, do którego Doktorantka trafiła biorąc udział w międzynarodowej wymianie studentów w ramach programu Socrates/Erasmus. Ośmiotysięczne miasteczko położone z dala od metropolijnego zgiełku, z pięknie zachowanym starym układem przestrzennym, z dużą zasiedziałością mieszkańców i „wolno” toczącą się codziennością, zawieszona kulturowo pomiędzy dziewiętnastym wiekiem, a oszczędnie dozowaną współczesnością, stanowi „mikroświat” Portugalii, w którym doświadczenie poznawania kultury staje się wyjątkowo intensywne. W jego opisie Doktorantka porzuca suchą, naukową narrację na rzecz formy reportażowej. Podkreślono w ten sposób wyjątkowe zauroczenie, przekładające się stopniowo na projekt rozprawy doktorskiej, którego fundamentem był staż w największym naukowym antropologicznym centrum /CRIA/, której historię, cele i działalność tej instytucji opisano w pierwszym rozdziale, podobnie jak, wprawdzie mniej szczegółowo, przekładanie naukowego dorobku antropologów portugalskich na narracje intuicyjne – muzealne, służące szerszym kręgom społecznym.

W kolejnych rozważaniach Doktorantka jest przewodnikiem w problematyce dotyczącej początków kształtowania się etnografii portugalskiej w drugiej połowie XIX wieku. Podkreśla fakt nikłego zainteresowania badaniami nad społecznościami plemiennymi pomimo, że Portugalia była wówczas imperium kolonialnym. Główne kierunki badań koncentrowały się nad kulturą ludową. W powstających pracach prezentowano monograficzny obraz chłopskiej kultury, której gloryfikacja stawała się ideologicznym instrumentem, potwierdzającym tożsamość narodową. Pierwsze zaś prace, opisujące społeczności plemienne, pojawiły się dopiero w latach pięćdziesiątych ubiegłego stulecia.

W przejrzystości prowadzonych we wspomnianym zakresie rozważaniach zaprezentowano dużą liczbę istotnych faktów i postaci. Szerzej omówiono natomiast dorobek najwybitniejszego z prekursorów etnografii portugalskiej – Alfredo Coelho.

Podobnie Doktorantka opisuje okres mieszczący się w przedziale lat 1930 -1960, w którym kształtuje się antropologia portugalska. Najwybitniejszą postacią tego okresu jest Jorge Dias – etnolog, muzeolog, znakomity organizator życia naukowego. Analizując teksty tego uczonego w szczególności zaś, monografię poświęconą społeczności pasterskiej, Doktorantka pokazuje jak twardy etnograficzny materiał, będący efektem badań terenowych, przekłada Dias nie tylko w szczegółowy opis, ale przedstawia również dynamiczne zmiany zachodzące w kulturze pod wpływem wielu czynników m.in.: wpływów zewnętrznych, geograficznych, historycznych, odwołując się do teorii wypracowanych przez amerykańską antropologię. Zainteresowania badawcze Diasa nie ograniczały się wyłącznie do Portugalii. Uznawał wręcz za konieczne prowadzenie badań nad społeczeństwami plemiennymi w portugalskich koloniach. Ekspedycja kierowana przez Diasa do Mozambiku, uwieńczona została znakomitą monografią poświęconą plemieniu Makonde. Dorobek tego uczonego stworzył podwalinę otwarcia się antropologii portugalskiej na bliską współpracę z zagranicznymi ośrodkami naukowymi. Te kapitalnie rozwinęły się w latach siedemdziesiątych bieglego stulecia w szczególności po Rewolucji Goździkowej w 1974 roku.

Problematykę rozwoju współczesnej antropologii portugalskiej po wspomnianym zwrocie polityczny, szkicuje Doktorantka w oparciu o przeprowadzone liczne wywiady z uczonymi parającymi się antropologią. Pozbawiona politycznej matrycy nauka, rozwija nie tylko nowe formy organizacyjne, ale w kapitalny sposób przekłada się na wielość kierunków badawczych z wykorzystaniem różnych metod i teorii zaczerpniętych z zagranicznych ośrodków akademickich oraz wypracowanych w ramach bliskiej z nimi współpracy, co udokumentowano w załączonym w rozprawie Słowniku antropologów portugalskich w Portugalii.

Sposób myślenia tej szerokiej grupy antropologów prezentuje Doktorantka w oparciu o analizę tekstów dwóch wybranych uczonych: Briana O' Neilla i Joãno de Pina Cabrala. Pomocną w tej pracy, o czym już wspomniano, było pojęcie kręgu hermeneutycznego. Rozważania te potwierdzają tezę, że wybitni uczeni wychodzą poza opłotki antropologii

krajowych i ich dorobek wchodzi w obieg nauki światowej, jeśli tylko stworzy się szansę szerokiej współpracy i promowania tegoż dorobku w języku angielskim.

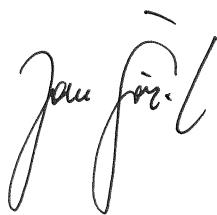
Recenzowanie przedstawionej rozprawy mgr Anny Kubisztal nastęrczyło recenzentowi wcale nie małe trudności. Gorączkowe poszukiwanie tekstów, które pomocne byłyby w ocenie pracy, ich tłumaczenie / bowiem do chwili obecnej nie ma żadnego wykładu w tym zakresie w języku polskim/ przedłużyło nieco czas przedstawienia tekstu recenzji. Pozwoliło ono jednak na konstatację, że nie popełniono w niej błędów o zasadniczym znaczeniu.

Układ pracy jest poprawny pod względem metodologicznym, a kolejność pięciu rozdziałów odzwierciedla właściwy tok naukowego dowodzenia. Trudno też doszukiwać się uwag w kierunkach i sposobach prowadzonej narracji, bowiem wszystkie one zostały uzasadnione w niezwykle precyzyjnie skonstruowanym wprowadzeniu. Niedosyt pozostaje przy prezentowaniu placówek muzealnych. Brak w nich szczegółów dotyczących koncepcji kolekcjonerskich i wystawienniczych, co pozwoliłoby określić oryginalność tych działań, bądź kierunków zapożyczeń. Wielość faktografii, na którą składają się dziesiątki wydarzeń, nazwisk, nazw instytucji, sprawia, iż uznanie dla umiejętności syntetycznego ujęcia materiału, miesza się z „żalem” z powodu braku przedstawionej rozprawie w indeksu. Brak jest także aneksu z zapisem „dyspozycji do rozmowy”, za pomocą której zdobywano przecież niezwykle cenny materiał w trakcie prowadzonych wywiadów. Wątpliwości budzi też teza postawiona przez Doktorantkę w zakończeniu rozprawy. Pisze Ona: „Antropologia portugalska wyrasta z poszukiwania własnej tożsamości w zróżnicowanym społeczeństwie. Źródła etnogenezy upatrywano w społeczności chłopskiej”. Postawmy zatem pytanie: czy przytoczone twierdzenie dotyczy wyłącznie antropologii portugalskiej? Przypomnijmy w tym miejscu filozoficzną myśl niemieckiego historyzmu romantycznego /J.G. Fichte, F.W. Schelling, G.W. Hegel, F. I A. Schleglowie/, która w poszukiwaniu kanonu sztuki narodowej, nakazywała konieczność sięgania do jej kulturowego zaplecza w postaci tradycji ludowych. Owe nowatorskie prądy myślowe znane były elitom intelektualnym ówczesnej Europy i stały się zaczynem do opracowywania programów i realizacji wielokierunkowych badań, w tym etnograficznych, przybierających różne formy lokalnych rozwiązań. Czytając pracę Pani Anny Kubisztal w szczególności II i III rozdział, odnajdywałem cały szereg analogii do historii polskiej antropologii !

Przytoczone powyżej uwagi krytyczne i wątpliwości, nie mogą mieć wpływu na na pozytywną ocenę przedstawionej do recenzji dysertacji, tym bardziej, że Doktorantka zach-

wuje dużą pokorę w stosunku do podjętego tematu pisząc w ostatnich zdaniach: „Mam świadomość, że moja praca stanowi jedynie punkt wyjścia do dalszych badań. Wydaje mi się, że warto byłoby podjąć refleksję nad problematyką antropologii autorskiej w Portugalii w odniesieniu do innych krajów.”.

Dlatego stwierdzam, że praca Pani mgr Anny Kubisztal spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim. Wnioskuje zatem o dopuszczenie jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Jan Jurek". The signature is written in a cursive style with a horizontal line above the first part of the name.